

Een vlinderexpeditie naar Noord-Yemen

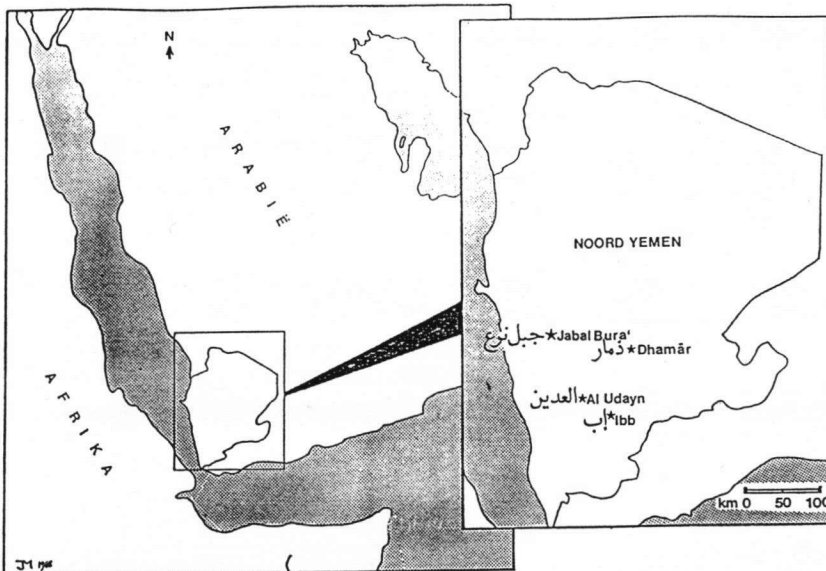
Noord-Yemen is niet bepaald het eerste het beste land waarheen je zo maar op reis gaat. Het is zeker niet een land waaraan je denkt als het om vlinders gaat. Toch ging de schrijver in dit land op vlinderjacht, met als voornaamste doel mede een basis te leggen voor de ook in dit land hoognodige natuurbescherming.

Jan Meerman

BERGLAND

Noord-Yemen, of juister de Arabische Republiek Yemen (afgekort YAR) is een relatief

Figuur 1: Kaart van Arabië en Noord-Yemen. De in de tekst genoemde plaatsen zijn aangegeven. Tekening J. Meerman.

klein land in het uiterste zuidwesten van het Arabische Schiereiland. Wie aan Arabië denkt, denkt in het algemeen aan zinderende zandwoestijnen. Dit gaat weliswaar voor een groot deel van het schiereiland op, maar niet voor Noord-Yemen. Het meest kenmerkende landschapselement van Noord-Yemen vormen de bergen. Deze bergen zijn meestal van vulkanische oorsprong en tot een hoogte van ruim 3600 meter. Zij vormen de rijkdom van Noord-Yemen. Westenwinden voeren vanaf de Rode Zee vochtige lucht aan die in de bergen neerdaalt als regen. Vooral de westelijke berghellingen kunnen daarom zeer vochtig zijn. 1000 mm neerslag per jaar is geen uitzondering en zelfs uitschieters tot meer dan 2000 mm per jaar komen voor! Omdat de

meeste wolken hun last al bij de westelijke berghellingen verliezen, is het centrale hoogland al een stuk droger en na de oostelijke berghellingen komen we al snel in de woestijn die de meeste mensen bij Arabië voor ogen hebben.

De zeker voor Arabische begrippen rijke regenval en de relatief vruchtbare grond hebben er voor gezorgd dat wat nu Noord-Yemen is, al eeuwen lang dicht bevolkt is. Van de ooit zo rijke natuur is dan ook weinig meer over. Steenbokken en Struisvogels komen zelfs in de oudste overleveringen al niet meer voor, Antilopen, Luipaarden, Wolven en Hyena's kennen de meeste bewoners nog wel, maar of dat ook voor de volgende generaties zal gelden, lijkt onwaarschijnlijk. De enige grote wilde zoogdieren die nog niet acuut met uitsterven bedreigd worden, zijn de Mantelbavianen maar zelfs zij zijn teruggedrongen tot de meest onherbergzame delen van het land.

NATIONAAL PARK?

Aan de voet van de Westelijke berghellingen ligt de Jabal Bura' (Jabal = berg), een geïsoleerde puist van ruim 2000 m hoogte. Dankzij het onherbergzame karakter van de berg is in een van de dalen ervan, op een hoogte van ongeveer 500 m een bosrestant bewaard gebleven, het laatste bosrestant van enige omvang van heel het Arabische schiereiland! 'Enige omvang' is hier zeer betrekkelijk want het feitelijke bos ligt in een zeer nauw dal en is hooguit 2 km lang! Eeuwenlang is er branden timmerhout verzameld in het bos en getuige de bewoningsresten hebben er ook wel mensen gewoond, maar de druk is altijd zeer gering geweest. Enkele jaren terug echter is er ten behoeve van de mensen die bovenop (!) de berg wonen een weg door het bos aangelegd. Veel stelt deze weg niet voor, zelfs de meeste Nederlandse terreinwagenthousias-

Figuur 2: De Monarch van de oude wereld; *Danaus chrysippus* is overal in Noord-Yemen algemeen.
Foto J. Meerman.

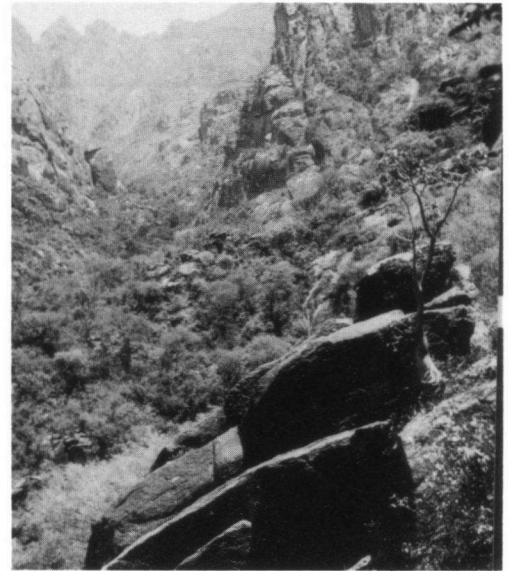
ten zouden er hun auto niet aan wagen, maar het is een weg en hij kan bereden worden. Een motorzaag is dus gauw aangevoerd, terwijl ook de afvoer van het hout geen grote problemen meer oplevert. Ook is inmiddels langs de weg al een Bananentuin aangelegd. Met andere woorden: het einde van het bos is in zicht.

Een aantal lokale en buitenlandse onderzoekers heeft dan ook het plan opgevat om dit gebied zo uitgebreid mogelijk te inventariseren en met de resultaten de regering er toe te brengen, het dal tot nationaal park uit te roepen. De regering van Noord-Yemen is in dit opzicht momenteel niet ongevoelig voor dit soort zaken. Het grootste probleem wordt echter de lokale bevolking in te passen in zo'n te creëren nationaal park, want zonder hun medewerking zal de bescherming van dit gebied uiteraard niet meer zijn dan een papieren bescherming. Allereerst is het echter van belang om zoveel mogelijk materiaal te verzamelen, zodat onomstotelijk de waarde van het gebied aangetoond kan worden. Er is reeds veel werk verricht aan de vegetatie, maar er worden momenteel ook regelmatig waarnemingen verricht aan vogels en aan de Mantelbavianen. Aan insecten wordt (zoals bijna gebruikelijk) vrijwel niets gedaan, in de afgelopen 10 jaar zijn er 3 maal expedities geweest die zich beziggehouden hebben met dagvlinderinventarisatie. Toen ik in de loop van vorig jaar het verzoek kreeg om eens wat

aan de vlinders van dit gebied te doen, was ik dan ook meteen geïnteresseerd.

KAMPEREN TUSSEN BAVIANEN

Eind september van het vorige jaar vertrok ik met mijn begeleider, de in Dhamar gestationeerde Nijmeegse ecooloog Paul Scholte, naar de Jabal Bura'. De tocht ernaar toe is geen gemakkelijke, een echte weg er naar toe bestaat niet, er is slechts een netwerk van sporen over de volledig in cultuur gebrachte kustvlakte. Maar na een aantal uren duchtig in de jeep door elkaar geschud te zijn, konden we dan toch onze tent opzetten op een open plek in het bos. Omdat inmiddels ook de duisternis ingevallen was werd ook meteen de lichtval

Figuur 3: Westelijke helling van de Jabal Bura'. De menselijke bewoning in dit gebied is vrijwel beperkt tot de bijna 2000 m hoge rotspieken op de achtergrond.
Foto J. Meerman.

geïnstaleerd. Daar het de volle maan was, leverde de lichtval deze en de volgende nachten helaas weinig op. Bij het morgenkrieken waren we al weer op en konden we met behulp van een teleskoop het ontwaken van een groep Mantelbavianen, die op een nabijgelegen rotspiek de nacht doorgebracht had, gadeslaan. Op onze tochten door het terrein zouden we deze dieren nog vaak tegenkomen.

Zodra het wat lichter werd verschenen ook de eerste dagvlinders. En al na een paar uur werd duidelijk dat het gebied zeer rijk aan soorten én aan individuen was. Letterlijk overal vlogen vlinders en telkens weer andere. Er waren voor mij oude bekenden zoals *Danaus chrysippus* en *Papilio demodocus*,

Figuur 4: De nauw aan onze Koninginnepage verwante *Papilio saharae rathjensi* is endemisch in ZW.Arabië.
Foto J. Meerman.

maar er waren ook veel soorten waar ik minder mee bekend was. Om deze met zekerheid te kunnen determineren moesten ze uiteraard gevangen worden, wat geen gemakkelijke opgave bleek. Er bloeiden op dat moment zeer weinig bloemen en de bloemen die er waren, werden opmerkelijk kort en vluchtig bezocht. In het algemeen waren de vlinders zeer actief en haast altijd op de vleugels. Bovendien was het manoeuvreren met het net tussen de dichte en vaak doornige vegetatie geen gemakkelijke klus. Vooral blauwtjes en dikkopjes, die zich vaak tussen de vegetatie en vlak boven de rotsachtige bodem ophielden, waren haast niet te vangen. Een ander probleem vormde de hoge temperatuur en de hoge luchtvoch-

Figuur 5: Berghelling bij Ibb. Elk niet te steil stuk is voor de landbouw in cultuur gebracht. De veeteelt, meestal schapen en geiten, neemt de rest van de helling voor z'n rekening. Karakteristiek biotoop van *Papilio saharae rathjensi*.
Foto J. Meerman.

tigheid. Naarmate de dag vorderde werd elke beweging een opgave en van 12 tot 3 uur zagen wij ons dan ook gedwongen om ergens rustig in de schaduw te gaan zitten. De enige activiteiten die we in die periode konden ondernemen waren het maken van aantekeningen en het gadeslaan van de honderden trekende Buizerds en Stepparenden.

Zo verbleven we drie dagen in dit gebied en ondanks deze korte periode heb ik er naar ik meen een aardige doorsnede van de dagvlinderfauna kunnen maken. Totaal 41 soorten heb ik er met zekerheid kunnen determineren, een aantal ervan was nog niet eerder in dit gebied waargenomen. Het totaal aantal soorten bekend van dit gebied komt daarmee boven de 50. Hoewel de vlinderdichtheid in dit gebied erg groot is lijkt het er op dat hier nauwelijks soorten zijn die alleen hier voorkomen. Maar één soort: het Reuzendikkopje (*Coelides anchises*), is tot op heden slechts van deze lokaliteit bekend. Verder is er wel nog een aantal soorten dat hier hun hoogste dichtheid bereikt. Een voorbeeld hiervan is de endemische *Charaxes bernstorffi*. Op het gebied van nachtvlinders heb ik mij helaas minder kunnen uitleven. Tussen de schaarse vangst zaten enkele interessante soorten, van de twee (!) gevangen Pijlstaartvlinders was er bijvoorbeeld één (*Euchloron megaera*) nieuw voor Arabië, maar omdat er in Noord-Yemen als geheel nog weinig aan nachtvlinders is gedaan, valt er nog weinig over het belang van de hier aangetroffen soorten te zeggen. Dit laatste geldt ook voor de overige groepen onderzochte insecten. Van de 4 hier verzamelde soorten Bidsprinkhanen waren er maar liefst 3 nieuw voor Noord-Yemen, maar wie heeft er dan ook ooit bidsprinkhanen verzameld?

IBB

Ook elders in het land ging ik op vlinderjacht, deels om mijn eigen interesse te bevredigen maar voor een belangrijk deel ook om vergelijkingsmateriaal te krijgen voor de bij de Jabal Bura' verzamelde gegevens. Zo ging ik bijvoorbeeld naar Ibb, een op 2400 m hoogte gelegen plaats. De vlinderfauna hier was gedurende mijn bezoek opmerkelijk armer dan die bij de Jabal Bura'. Ook de samenstelling week (overigens naar verwachting) duidelijk af. Een kenmerkende soort van dit gebied is

de 'Koninginnepage' *Papilio saharae rathjensi*. Helaas kreeg ik deze vlinder hier niet te zien, blijkbaar was de vliegtijd voorbij. Ook de voedselplant *Ferula communis* was al praktisch afgestorven. Opmerkelijk was hier de vangst van *Junonia antilope*, een nieuwe soort voor Arabië.

AL-UDAYN

Het niet ver van Ibb, op 1000 m hoogte gelegen Al-Udayn bood een meer op de Jabal Bura' gelijkende omgeving. Ook hier een tropisch dal met weelderige begroeiing. Alleen was dit dal hier vrijwel geheel in cultuur gebracht. Vooral koffie vormde een opvallend gewas. Toch was de vlinderfauna hier opvallend rijk. Veel soorten die ik ook bij de Jabal Bura' was tegengekomen zag ik hier opnieuw. Niettemin bleek bij een nauwkeuriger bestudering dat de feitelijke samenstelling van de vlinderfauna slechts voor deel die van de Jabal Bura' overlapte. Een opmerkelijke soort hier was bijvoorbeeld de 'Glider' *Neptis serena annah*, een diertje dat tot op heden alleen van dit dal bekend is. Ook kon ik me hier verlustigen aan de territoriumgevechten van de adembenemende *Salamis anacardi*. Deze dieren vlogen altijd tussen de boomtoppen en dus ver buiten het bereik van mijn net, maar zelfs op meer dan 10 meter was deze soort zonder meer te determineren.

DHAMAR

Mijn meeste tijd bracht ik door in Dhamar, een stoffige stad op de centrale hoogvlakte

(2000 m). Het belang van deze plaats lag voor mij vooral in het aldaar voorkomen van een pas in 1988 beschreven endemische vorm van de Wolfsmelkpijlstaart; *Hyles tithymali himyarensis*. Ik had het geluk om grote aantallen rupsen van deze soort te vinden waarvan ik er een aantal ter plaatse tot pop op kon kweken. Op dagvlindergebied was er uit dit gebied niets bekend. Het gebied zag er totaal oninteressant uit. Toch kon ik in deze regio in de loop van de weken niet minder dan 30 soorten op naam brengen. Opvallend was het aantal 'Palaeartic' ogende soorten in dit gebied. Ik noem *Papilio saharae rathjensi*, *Colias electo meneliki* en de Distelvlinder (*Cynthia cardui*). De laatste soort was buitengewoon algemeen. Overal vond ik op rotsen de poppen van deze soort, en het aantal rupsen op de diverse 'stekelplanten' was vaak ronduit verbijsterend.

TOT SLOT

De dagvlinderfauna van Noord-Yemen is onverwacht rijk, ik kon maar liefst 74 soorten op naam brengen, een groot aantal daarvan waren zeer interessante endemen. Veel werk valt er nog te verrichten naar de biologie en ecologie van de vlinders. Van veel soorten, en dan met name van de zeldzame endemen zijn de onvolwassen stadia en de voedselplanten nog onbekend.

Het bos bij de Jabal Bura' vormt een rijk maar zeer kwetsbaar biotoop. Het aantal soorten dat uitsluitend hier voorkomt of voor kan komen is overigens blijkbaar gering. Het is uiteraard nog niet duidelijk of het bos hier soms een reservoïrfunctie heeft, van waaruit sommige soorten kunnen uitzwermen naar andere gebieden. Belangwekkend materiaal uit dit biotoop is nog te verwachten op het gebied van de nog vrijwel ononderzochte nachtvlinders.

Het is spijtig dat Noord-Yemen niet bepaald een 'gemakkelijk' en zeker geen goedkoop land is voor de westerse reiziger. Vlinderonderzoek in dit gebied door geïnteresseerde toeristische amateurs die soms juist zo veel kunnen bijdragen, zal dus wel tot zeldzame uitzonderingen beperkt blijven. Het is wel een boeiend land met ook op vlindergebied vele verrassingen.

Figuur 6: Kultuurlandschap bij Dhamar. De meeste velden worden kunstmatig bevoeid met water dat vaak van vele tientallen meters diepte omhoog gepompt wordt. Foto J. Meerman

